

Dunyo miqiyosida xalqaro terrorizm, ekstremizm kabi xavf-xatarlar, milliy va global xavfsizlikka qarshi tahdidlar O'zbekistonda vatanparvarlik fazilatini yanada kengroq shakllantirishni ijtimoiy zaruriyatga aylantirmoqda.

Ma'naviy-ma'rifiy, badiiy adabiyotlarda bunga katta e'tibor qaratilayotgani, shubhasiz, o'z natijasini beradi, yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirish orqali milliy g'urur, or-nomus kabi axloqiy me'yorlar mustahkamlanadi. O'quv-uslubiy qo'llanmalarda ham, darsliklarda, xususan, tarix, tarbiya, «Milliy istiqlol g'oyasi» kabi fanlarni o'tishda vatanparvarlik yuksak qadriyatlardan biri sifatida belgilanib, bo'lajak o'qituvchini shu ruhda tarbiyalashda ta'limning imkoniyatlaridan foydalaniladi. Zero, ushbu fanlarning vazifalaridan biri «vatandoshlarimiz tafakkurida o'zlikni anglash, tarixiy xotiraga sadoqat, muqaddas qadriyatlarimizni asrab-avaylash, vatanparvarlik tuyg'ularini kamol toptirish»dan iborat.

Yurtimizning haqiqiy vatanparvar yoshlari, fuqarolarini tarbiyalash O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy mazmunini tashkil etar ekan, buning uchun bolalikdan ularning qalbi va shuuriga ona Vatanni asrab-avaylash, milliy qadriyatlarga sadoqat, uning shuhratini dunyoga tarannum etish bilan bog'liq eng muhim tushunchalar, hayotiy va professional ko'nikmalarni ilmiy-rifati, tizimli tarbiya asosida singdirib borish lozim bo'ladi.

Agar vazifani aniqlashtiradigan bo'lsak, bo'lajak o'qituvchilarni mahalliy tarixiy materiallar vositasida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bu – Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'usini shakllantirish, ularni o'z fuqarolik

burchi va konstitutsion majburiyatlarini bajarishga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga qodir shaxslar etib tarbiyalashga mas'ul bo'lgan ta'lim muassasalari, davlat idoralari, jamoat birlashmalari va boshqa tashkilotlarining ko'p bosqichli, tizimli, maqsadli va muvofiqlashtirilgan faoliyatidir.

Prezidentimiz ushbu vazifani bajarish bo'yicha fikr bildirib, qayd etdilarki: «yoshlar o'rtasida vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish, ushbu sohadagi qadriyat va an'analimizni targ'ib etish, askar va ofitserlarimizning zamon qahramonlari sifatidagi qiyofasini badiiy asarlar, spektakl va filmlar orqali keng yoritib berish alohida ahamiyatga ega. Bu borada taniqli olimlar, adib va shoirlarimiz, ijodkor ziyolilar, madaniyat namoyandalari yanada samarali faoliyat olib boradilar, deb ishonch bildiraman» [9:373].

Ma'lumki, tarbiya oldida turgan asosiy maqsad – o'sib kelayotgan avlod ongida xalq, vatan va millat oldidagi burchni his qilishga o'rgatish, jamiyatdagi axloqiy qoidalar va davlat qonunlariga rioya etish ko'nikmalarini qaror toptirish, bunda kekxa avlod vakillarining dono tajribalarini oqilona singdirishdan iboratdir. Chunki hamma zamon va makonda vatanga sadoqat, ya'ni vatanparvarlikning manbayi – oila, avlod-ajdodlarning or-nomusiga chuqur ehtirom bilan qarashga, insonning o'zligiga, vijdoni va burchiga sodiqligiga borib taqaladi. O'zbek xalqining tarixi shundan dalolat beradiki, o'tmishdagi qiyinchiliklar milliy g'urur, yurt manfaatini doimo ustun qo'ya olish tufayli barham topgan.

Adabiyotlar

1. Абдулла Авлоний. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. – Тошкент: “Ўқитувчи” 1992. 28-б.
2. Кулакова Л.И., Западов В.А. “А.Н.Радищев: Путешествие из Петербурга в Москву”. /Комментарий. – Ленинград: Белогор, 1974. –С. 116.
3. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Тошкент: Университет, 1998. 148-164-б.
4. Абдулла Шер. “Ахлоқшунослик”. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2010. 143-б.
5. Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси. Тажрибавий қўлланма. –Тошкент: Академия, 2011. 84-б.
6. Қалқанов Э.Т. Ватанпарварлик шаклланиши ва амал қилишининг боғлиқлик қонуниятлари (ижтимоий-фалсафий таҳлил): Фалс. фан. ном дис... автореф. – Тошкент: ЎЗМУ, 2011. 28-б.
7. Усмонов К. Ўзбек халқи маънавий-ахлоқий меросида ватанпарварлик ғояларининг талқини: Фалс. док. (PhD) диссертацияси. – Тошкент: 2017. 161-б.
8. Кант И. Критика способности суждения. – Москва: «Мысль», 1982. – С. 216.
9. Мирзиёев Ш.М. “Нияти улўф халқнинг иши ҳам улўф, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади”. – Т.: “Ўзбекистон”, 2019 йил, 147-б.

REZYUME. Maqolada yoshlar, bo'lajak o'qituvchilarni mahalliy tarixiy materiallar vositasida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonini takomillashtirish va ularning pedagogik imkoniyatlari to'g'risida so'z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В статье речь идёт о совершенствовании процесса патриотического воспитания молодежи, будущих педагогов с помощью краеведческого материала и их педагогических возможностей

SUMMARY. The article talks about improving the process of educating young people and future teachers in the spirit of patriotism by means of local historical materials and their pedagogical possibilities.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

K.E.Nurmaxanov – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: bo'lajak o'qituvchilar, axborot, kompetensiya, shakllantirish, bilim, ko'nikma, o'qitish.

Ключевые слова: будущие учителя, информация, компетентность, формирование, знания, умения, обучение.

Key words: future teachers, information, competence, formation, knowledge, skills, training.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida muta-xassislarni tayyorlash sifatini oshirish ta'limni isloh qilish-ning ustuvor maqsadi hisoblanadi. E.F.Zeerning ta'kidlashicha, kasbiy ta'limning asosi sifatida kompetentsiyaga asoslangan yondashuv eng maqbuldir, bu ta'lim olish, o'z taqdirini o'zi belgilash, o'z-o'zini anglash, sotsia-lizatsiya va individuallikni rivojlantirish kabi ta'lim vektorlari kabi maqsadlarga yo'naltirishdir [3].

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning kategorik bazasi «kompetentsiya» tushunchasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning mohiyati shaxsning yuqori, umumlashtirilgan bilim darajasi, qiymat yo'nalishtirish, o'z faoliyati natijalari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish va o'z funktsiya-larini o'z imkoniyatlarini hisobga olgan holda bajarish qobiliyati sifatida belgilanadi [2]. Muayyan sohada mutax-assisni tayyorlash natijalarini tavsiflash uchun «kasbiy kompetentsiya» tushunchasi qo'llaniladi.

V.V.Vvedenskiyning fikricha, kasbiy kompetensiya ko'pincha ma'lum bir ishchilar guruhiga mansub bo'lish huquqi sifatida qaraladi, bu butun ijtimoiy tizim va ushbu professional guruh vakillari, shuningdek, boshqa guruhlar tomonidan tan olinadi [1].

V.D.Simonenko kasbiy kompetensiya deganda o'zgartirilgan obyektlarning xususiyatlarini chuqur bilish, o'z ishini mazmunini erkin egallash, o'z-o'zini hurmat qilish darajasiga mos keladigan faoliyatni amalga oshirish shakli tushunilgan [5].

N.V.Radionova kasbiy kompetensiya (birinchi navbat-da pedagogik faoliyatni nazarda tutgan holda) bilim, kasbiy va hayotiy tajriba, qadriyatlar va moyilliklardan foyda-langanda Real vaziyatlarda yuzaga keladigan kasbiy muammolar va tipik muammolarni hal qilish qobiliyatini belgilaydigan integral xarakteristikani nazarda tutadi [4].

E.F.Zeer kasbiy kompetentsiyani kasbiy bilimlar, ko'nikmalar, ko'nikmalar, malakalar to'plami sifatida belgilaydi [3].

«Kasbiy kompetentsiya» tushunchasini o'rganishga bag'ishlangan mualliflarning asarlarini tahlil qilib, ba'zi tadqiqotchilar (E.F.Zeer, I.A.Zimnaya, A.V.Xutorskaya, S.I.Tarasova) kasbiy kompetentsiyani shaxsning murakkab xarakteristikasi, bu kasbiy bilimlar, ko'nikmalar, ko'nikmalar, malakalar to'plami, boshqa mualliflar (V.D.), Simonenko, N.V.Radionova, V.V.Vvedenskiy) ba'zi umumiy qobiliyat sifatida. Shu bilan birga, barcha mualliflar kasbiy kompetentsiyani chuqur nazariy bilimlar, ma'lum bir sohada amaliy ko'nikmalar va faoliyat jarayonida yuzaga keladigan kasbiy muammolar va muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan shaxsiy xususiyatlarning mavjudligi asosida ma'lum bir faoliyatga tayyorlik bilan bog'lashadi.

«Kasbiy kompetentsiya» tushunchasining ta'riflarini biz o'tkazgan kontent tahlili quyidagi xulosaga kelishga imkon berdi: bitiruvchining kasbiy kompetentsiyasi talabalarni tayyorlash sifatining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Bundan tashqari, «o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi» atamasi deganda biz shaxsning motivatsion va qiymat xususiyatlarini, kasbiy pedagogik faoliyat jarayonida Real vaziyatlarda yuzaga keladigan kasbiy muammolar va muammolarni hal qilish qobiliyatining mavjudligini, turli sohalar va kasbiy sohada bilimlardan foydalangan holda, o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatini, shuningdek kasbiy va hayotiy tajribani aks ettiruvchi ajralmas xususiyatni tushunamiz.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayonining samaradorligi uning umumiy madaniy, ijtimoiy-mehnat, axborot-texnologik va kommunikativ sohalaridagi bilim va ko'nikmalariga, pedagogika, psixologiya, mutaxassislik sohasidagi bilim va ko'nikmalarga bog'liq; shaxsning motivatsion va qiymat xususiyatlari, o'z faoliyatini tahlil qilish, undagi xatolarni aniqlash va tuzatish ishlarini rejalashtirish qobiliyati ularni tuzatish.

Ilm-fanning jadal rivojlanishi va axborot texnologiyalarining doimiy takomillashtirilishi sharoitida o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini malakali va samarali qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishdir.

Ushbu texnologiyalar sohasida tayyorgarlik, birinchi navbatda, bo'lajak o'qituvchini yagona axborot makoniga moslashtirish uchun zarurdir. Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalarining axborot tayyorgarligini kuchaytirish talablari

- internetni rivojlantirish, yagona axborot makonini shakllantirish;
- ta'limning yangi shakli paydo bo'lishi – masofadan turib;
- shaxsiy kompyuter (kompyuter) yordamida o'quv ma'lumotlarini taqdim etish imkoniyatlarini kengaytirish: grafikalar, audio, video;
- o'quv jarayonini dasturiy va uslubiy ta'minlash talablarining o'sishi.

Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda bo'lajak o'qituvchini tayyorlash natijalarini tavsiflash uchun biz «axborot kompetentsiyasi» tushunchasidan foydalanamiz, bu bilan biz pedagogik faoliyatda axborot texnologiyalaridan foydalanishda yuzaga keladigan turli xil muammolar va muammolarni hal qilish qobiliyatining mavjudligini aks ettiruvchi integral xarakteristikani nazarda tutamiz., bilim, ko'nikmalardan foydalanish, faoliyat tajribasi asosida aks ettirish va o'z-o'zini tarbiyalashni amalga oshirish.

Axborot kompetentsiyasini shakllantirishning to'rtta darajasini ajratib ko'rsatamiz: boshlang'ich, asosiy, amaliyotga yo'naltirilgan va professional. Har bir daraja ma'lum talablar bilan tavsiflanadi: bilim, ko'nikma va yakuniy

ko'rsatkich – talabani keyingi, yuqori darajaga o'tishga tayyorligi va o'zini yanada takomillashtirish zarurati.

Kirish darajasiga qo'yiladigan talablar:

- davlat umumiy ta'lim standartining Federal komponenti darajasida informatika asoslarini bilish (to'liq umumiy ta'lim);
- turli xil ma'lumotlarni qidirish, saqlash va qayta ishlash uchun texnik va dasturiy vositalardan foydalanish qobiliyati;
- kirish darajasining yakuniy ko'rsatkichi: informatika fanini yanada o'rganishga tayyorlik.

Asosiy darajaga qo'yiladigan talablar(1-2-kurs):

- **bilim:**
 - oliy kasb-hunar ta'limi Davlat standartiga (gos VPO)muvoqif bitiruvchini tayyorlashning asosiy ta'lim dasturining majburiy minimal mazmuniga qo'yiladigan talablarga muvofiq informatika fan sifatida asoslari;
 - ta'lim tizimi muammolarini hal qilish uchun informatika fanini rivojlantirish istiqbollari;
 - o'quv jarayonida turli xil ma'lumotlarni qidirish, saqlash va qayta ishlash uchun texnik va dasturiy vositalardan foydalanish qobiliyati;
 - asosiy darajaning yakuniy ko'rsatkichi: o'quv jarayoni muammolarini hal qilish uchun texnik va dasturiy vositalardan foydalanishga tayyorlik (grafikalar va ishlash jadvalarini tuzish, tezislari, diplomlar matnlarini formatlash va tahrirlash, kerakli ma'lumotlarni qidirish uchun internetdan foydalanish).

Amaliyotga yo'naltirilgan darajaga qo'yiladigan talablar(3-kurs):

- **bilim:**
 - kasbiy faoliyatning tipik muammolarini hal qilish uchun zarur bo'lgan hajmdagi umumiy va maxsus nazariy fanlarning asoslari;
 - pedagogika, psixologiya asoslari (shaxsning individual xususiyatlarini bilish, pedagogik tadqiqotlar usullari va boshqalar);
 - ixtisoslashtirilgan o'quv fanlarining asoslari;
 - o'qitish nazariyasi va metodikasi asoslari (o'qitish shakllari, usullari va vositalarini bilish);
- **ko'nikmalar:**
 - olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, tuzish va tasniflash;
 - o'quv jarayonining maqsadlarini hisobga olgan holda texnik va dasturiy vositalardan foydalanish;
 - o'quv jarayonini avtomatlashtirishning alohida elementlarini, shu jumladan ixtisoslashgan mutaxassislik fanini yaratish (turli xil dasturiy vositalar yordamida testlar, o'yinlar, taqdimot materiallari, elektron ma'ruzalar va boshqalarni ishlab chiqish);
 - o'quvchilarning faol o'qitish usullari va mustaqil faoliyatini amalga oshirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish;

• amaliyotga yo'naltirilgan darajaning yakuniy ko'rsatkichi: o'quv ishlarida pedagogik dasturiy vositalarni yaratish va ulardan foydalanishga tayyorlik.

Professional darajaga qo'yiladigan talablar(4-kurs):

- **bilim:**
 - kasbiy faoliyatning turli muammolarini hal qilish uchun zarur bo'lgan hajmdagi umumiy va maxsus nazariy fanlarning asoslari;
 - ta'lim va pedagogika fanini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari;
 - pedagogik amaliyotdan o'tish natijasida olingan kelajakdagi pedagogik faoliyatning xususiyatlari;
- **ko'nikmalar:**
 - tadqiqot vazifalariga mos keladigan kerakli ma'lumotlarni baholash va tanlash;
 - turli usullar, shakllar va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda asosiy va tanlov kurslarining ta'lim va o'quv dasturlarini amalga oshirish;
 - muayyan ta'lim bosqichi uchun elektron o'quv-uslubiy kompleks elementlarini yaratish;

- o'quvchilarning faol o'qitish usullari va mustaqil faoliyatini amalga oshirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish;

- axborot texnologiyalaridan foydalangan holda talabalar bilim faoliyatini tashkil etish;

- axborot texnologiyalaridan foydalangan holda talabalar dars va darsdan tashqari faoliyatini mustaqil ravishda rejalashtirish, o'tkazish, nazorat qilish va sozlash;

- o'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishda o'zingizning pedagogik qiyinchiliklaringizni aniqlang, tahlil qiling va engib chiqing;

- texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda pedagogik faoliyatning turli muammolarini ijodiy hal qilish;

- pedagogik jarayonda turli darajadagi dasturlarni masofadan qo'llab-quvvatlash;

- pedagogika fanlari sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish;

• kasbiy darajaning yakuniy ko'rsatkichi: kasbiy faoliyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ishlab chiqish va qo'llashga tayyorlik.

Har bir darajaga erishish pedagogika universitetida talabalar axborot tayyorlashning uch bosqichini ajratishga imkon beradi: asosiy, amaliyotga yo'naltirilgan va professional, shuningdek o'quv subyektlari faoliyatining mazmunini aniqlash. Asosiy bosqichning maqsadi (1-2-kurs) talabalarda turli muammolarni, shu jumladan pedagogik faoliyatda (elektron jurnal, elektron ma'ruzalar, nashrlar va boshqalarni ishlab chiqish) hal qilish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Amaliyotga yo'naltirilgan bosqichda (3-kurs) talabalar elektron darsliklarning elementlarini (mavzu yoki kursni tushuntirish uchun elektron didaktik materiallar, testlar va boshqalar) yaratadilar va ularni o'quv ishlarida qo'llashni o'rganadilar. Kasbiy bosqich (4-kurs) talabalarda o'quv-uslubiy komplekslarning elementlarini ishlab chiqish va kelajakdagi faoliyatida qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

E.N.Gevorkyan o'quv-uslubiy majmua (UMK) quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga olganligini ta'kidlaydi: ish

o'quv dasturi oraliq va yakuniy attestatsiyalarning mazmuni va tartibini belgilaydigan fanlar va materiallar (gos VPO tomonidan belgilangan yakuniy attestatsiyaga qo'yiladigan talablarga muvofiq) [6].

Biz turli fanlarning o'quv-uslubiy majmuasini elektron ommaviy axborot vositalarida yaratish eng samarali deb hisoblaymiz, chunki bu holda u quyidagi qo'shimcha imkoniyatlarga ega:

• katta hajmdagi ma'lumotlarni qulay, ixcham shaklda tashkil etish, saqlash, uzatish va taqdim etish;

• masofaviy o'qitish shaklida materiallardan foydalanish;

• avtomatlashtirilgan nazoratni amalga oshirish;

• ta'lim tizimini rivojlantirishning ushbu bosqichida qo'yiladigan talablarga muvofiq elektron o'quv-metodik komplekslarga (EUMK) o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

• har xil turdagi ma'lumotlarni taqdim etish: grafik, video, audio va boshqalar.

O'quv jarayonida eumkni yaratish va samarali qo'llash kelajakdagi o'qituvchining axborot kompetentsiyasini shakllantirish jarayonidagi eng muhim vazifalardan biridir. Uning echimi o'quv jarayoniga informatika bo'yicha amaliy va fan muammolarini kiritish, o'qitishning faol usullaridan foydalanish, pedagogik amaliyot davomida talabalar tomonidan turli xil dasturiy vositalarni (shu jumladan EUMK) jalb qilgan holda darslar o'tkazish, shuningdek, kurs va bitiruv malakaviy ishlarini o'rganish natijalariga ko'ra EUMCNI ro'yxatdan o'tkazish orqali osonlashtiriladi. Bo'lajak o'qituvchilarni axborot tayyorlash natijasi kelajakdagi o'qituvchilar uchun o'quv jarayonining maqsadlari, vazifalari va pedagogik faoliyatning mohiyatiga mos keladigan axborot texnologiyalari (shu jumladan EUMK) yordamida o'qitishning mazmuni, shakllari va usullarini loyihalash va samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan axborot kompetentsiyasining yuqori darajasini, ya'ni bilim, ko'nikma, shaxsning qadriyat fazilatlarini shakllantirish bo'lishi kerak.

Adabiyotlar

1. Введенский В.Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности. // Инновации в образовании. 2003. № 4. -С. 21–35.
2. Горовая В.И., Тарасова С.И. Педагогическая деятельность в системе современного человекознания. – М.: «Илекса», 2005. -С. 128.
3. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. // Образование и наука. 2001. № 3. -С. 83–87.
4. Компетентностный подход в педагогическом образовании: Коллективная монография. / Под ред. В.А.Козырева и Н.Ф.Радионой. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2004. -С. 392.
5. Основы профессиональной культуры. / Под ред. В.Д.Симоненко. – Брянск: БГПУ, 1997. –С. 307. 6. Письмо Минобразования России от 17. 04. 2006 № 02–55–77 ин/ак.

REZYUME. Axborot kompetentsiyasi asosan talabalar bilim tayyorlash sifatini tavsiflaydi va o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Maqolada «kompetentsiya», «o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi» va «axborot kompetentsiyasi» tushunchalari aniqlanadi, axborot kompetentsiyasini shakllantirish darajasi va bosqichlari aniqlanadi, talabalar o'quv jarayonida elektron o'quv-uslubiy kompleksni yaratish va qo'llashga tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

РЕЗЮМЕ. Информационная компетенция во многом характеризует качество подготовки студентов и является одной из важнейших составляющих профессиональной компетентности учителя. В статье уточняются понятия «компетентность», «профессиональная компетентность учителя» и «информационная компетенция», определяются уровни и этапы формирования информационной компетенции, рассматриваются особенности подготовки студентов к созданию и применению в учебном процессе электронного учебно-методического комплекса.

SUMMARY. Informational competence determines the quality of students' knowledge and skills which are the result of the learning process; it is one of the most important components of the teacher's professional components. The author of the article defines such notions as the competence, teacher's professional competence and informational competence, singles out levels and stages of forming informational competence, analyses the specificity of training students to create and use electronic educational-and-methodological complex in the learning process.